

EKONOMİK COĞRAFYA

Doç. Dr. Nuri YAVAN

Ankara Üniversitesi
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Coğrafya Bölümü
Beşeri ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı
nuri.yavan@ankara.edu.tr

EKONOMİNİN YAPISI ve ÇALIŞMA ŞEKLİ 2: PİYASALAR ve REKABET

- **Dersin İçeriği**
- İktisadi Sistemler ve Piyasa
- Piyasa çeşitleri
  - ▣ *Mal ve hizmet piyasaları*
  - ▣ *faktör piyasası*
- (Rekabet Açısından) Piyasa Türleri
  - ▣ Tam rekabet
  - ▣ Eksik (Tekelci) rekabet
    - Monopol
    - Oligopol
    - **Monopolcü Rekabet**

Ekonomi Nasıl Çalışıyor?

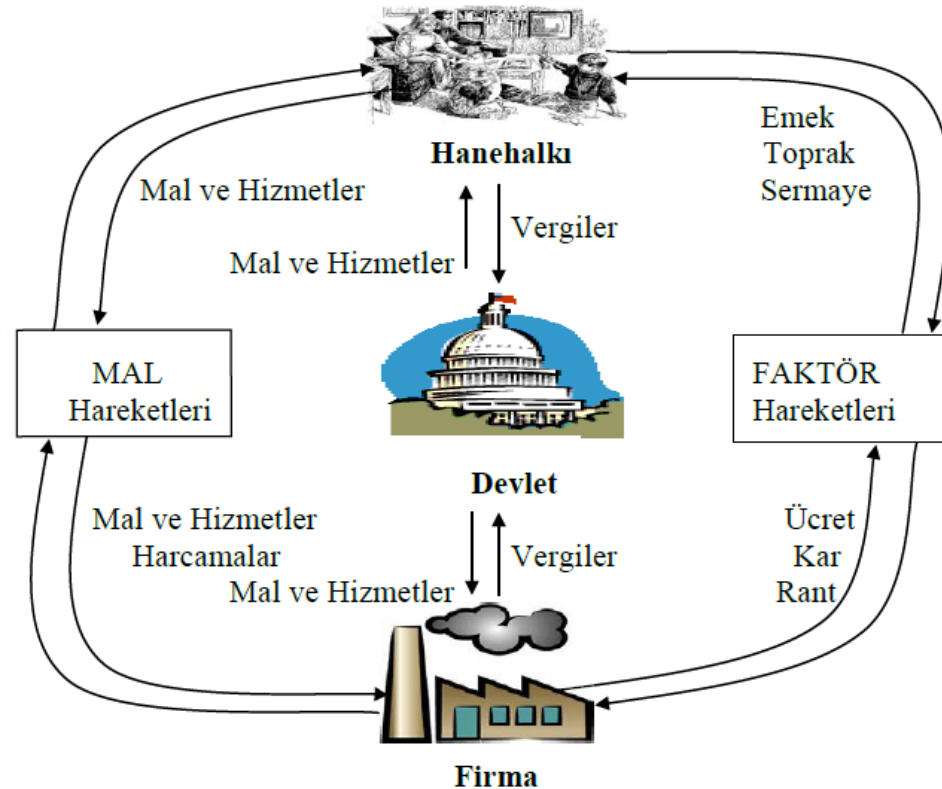
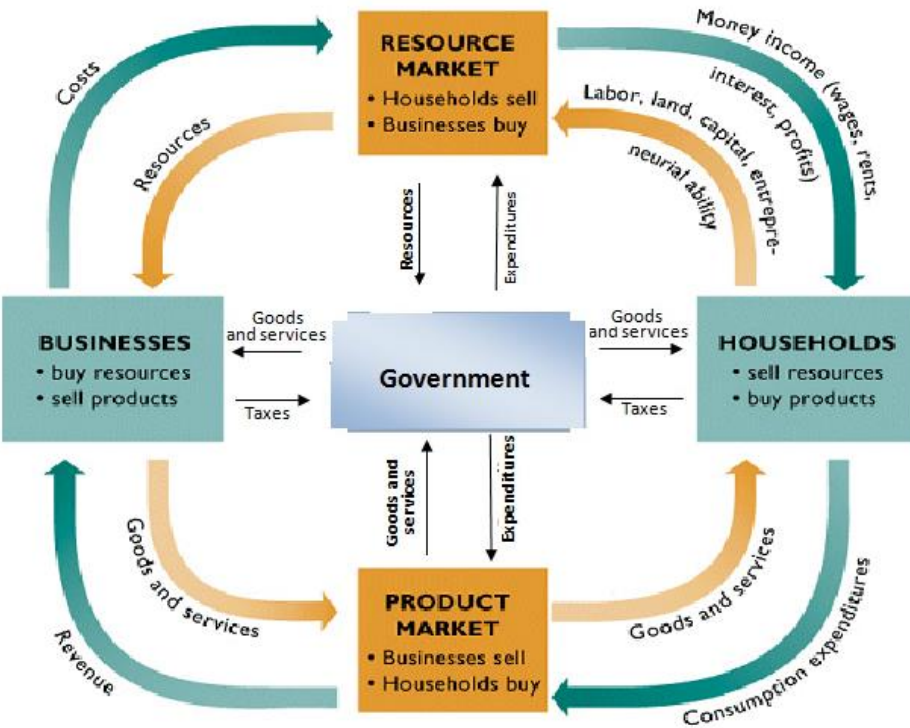
Ekonomi, iki temel yapıdan oluşur:

1) Karar vericiler:

Ekonomik (iktisadi) aktörler

2) Piyasalar

Mal ve faktör piyasası

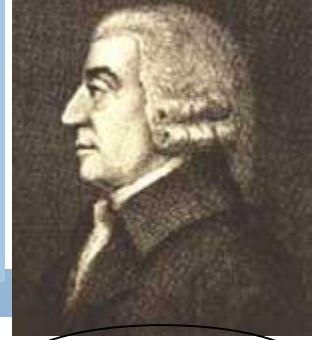
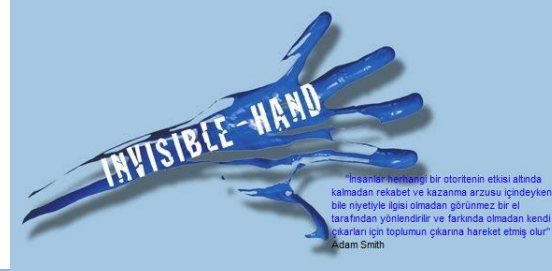

İktisadi Sorunlar ve İktisadi Sistemler: **PIYASA**

- İktisadi sorun, ülkelerin kıt kaynaklarının nasıl dağıtılacağı ile ilgilidir.
- Hangi malların ne kadar, nasıl ve kimin için üretileceği sorularına iktisatçılar yanıt ararlar.
- Peki bu mallar toplumdaki kişi ya da gruplar arasında nasıl bölüşürülecek? Herkes alabilecek mi, yoksa kimin alacağına devlet mi karar verecek?
- **İktisadi Sorunlar nasıl çözülecek?**
  - Bu sorunlar devletlerin benimsediği ekonomi politikalarına göre çözülür.
- **Sosyalist sistemde** üretim faktörlerinin **kolektif mülkiyetini** ve gelir dağılımını eşitleme girişimleri vardır. **Devlet** büyük ölçüde kaynakların mülkiyetine sahiptir. İktisadi sorunlara **merkezi planlama** örgütü karar verir.
- **Kapitalist sistemde** üretim faktörleri **özel mülkiyettedir** ve iktisadi faaliyetlerin düzenlenmesine **piyasalar** karar verir. Kapitalin çıkarları her zaman ön plandadır. Ayrıca büyük paralar kazanma olasılığı yüksektir. Devletin rolü özel mülkiyeti korumak ve piyasanın iyi işlemesi için gerekli ortamı sağlamaktır.
- **Karma ekonomik sistemde** ise kapitalizmin ve sosyalizmin bir bileşimi söz konusudur. Her ikinin de çeşitli araçları kullanılır. Devlet güvenlik ve eğitim gibi kamu hizmetlerini karşılamakta, fakat çoğu kararlar piyasa mekanizması yardımıyla alınmaktadır.
  - Ör: Sosyal piyasa ekonomisi

ÇÖZÜM: “GÖRÜNMEZ EL” yani «**PIYASALAR**»

Adam Smith

- Milyonlarca karar arasında uyum nasıl sağlanacaktır: **Görünmez el**
- Kapitalist ekonomilerde, bütün iktisadi faaliyetleri belirli bir ahenk ve denge içerisinde yürüten mekanizma, Adam Smith'in “görünmez el” dediği, **fiyat mekanizmasıdır**.
- **Görünmez el prensibi** bireysel çıkarın kötü bir tutum olmadığı, hatta bu sayede toplumun genel refahında olum gelişmeler yaşandığını vurgular.
  - **Her birey sürekli olarak sahip olduğu sermayeyi en yararlı biçimde kullanmanın yollarını arar. Göz önüne aldığı bu yarar, toplumun değil onun kendi yararlarıdır. Ancak bireyin kendi yararını gözetmesi, zorunlu olarak toplum için en iyi kullanımı tercih etmesine yol açar. Kendi çıkarını amaçlayan bireyi görünmez bir el, hiç amaçlamadığı bir sonuca yönlendirir. Birey kendi çıkarı peşinde olmak suretiyle, hiç amaçlamadığı halde toplumun çıkarını da, gerçekten toplumun çıkarı peşinde olsaydı arttıracığından daha fazla, arttırır.**
- Birey ve firmaların kendi fayda ve çıkarlarını maksimize edecek şekilde davranması ekonomik etkinlik sağladığı için toplumsal çıkarı da maksimize etmiş olur.
- Ne kadar, nasıl, kim için üretileceği **kim** karar verecektir: **Piyasa**
- Piyasa, **temel** eşgüdüm, uyum mekanizmasıdır.
- **Piyasa**, fiyatlar yoluyla *ne kadar, nasıl, kim için üretileceğine fiyat mekanizması* çerçevesinde karar verecektir.

Piyasa

- **Piyasa:** Alım satım işlemlerinin yapıldığı yer.
- **Piyasa**, alım ve satımı kolaylaştıran herhangi bir düzenlemedir.
- Talep ettikleri mal ve hizmetler karşılığında para vermek isteyen **alıcılar**la, para karşılığında mal ve hizmet sunmak isteyen **satıcıların** buluştukları yer **piyasa** olarak tanımlanır.
- Alıcı ve satıcıların (arz ve talebin) birbirleriyle karşılaşmalarına imkan sağlayan örgütlü birim piyasayı oluşturur.
- Piyasa kavramı genellikle **teorik ve mekandan soyutlanmış** bir kavramdır.
- Piyasa kavramı somut olarak düşünülürse, daha çok borsa olarak tanımlanabilir. Borsa hangi türde olursa olsun, arz ve talebin karşılaştığı bir mekandır.
- Piyasanın oluşması için satıcı ile alıcının belirli bir yerde buluşması gerekli değildir. Piyasa bir **yer** olabileceği gibi, günümüzde teknoloji sayesinde sahip olunan telefon, internet, faks, televizyon gibi iletişim ve ulaşım kanalları ile de oluşturulabilmesi sağlamıştır.
- Piyasaların varlığı ve şekli alım satıma konu olan malların şekline göre de değişebilir.
- **Yer bakımından**,
  - mahalli/yerel piyasa,
  - iç piyasa (yurt içi),
  - dış piyasa (yurt dışı), veya
  - dünya piyasalarından söz edilebilir.

PİYASA ÇEŞİTLERİ

Rekabet
Açısından

Piyasanın Genişliği
Açısından

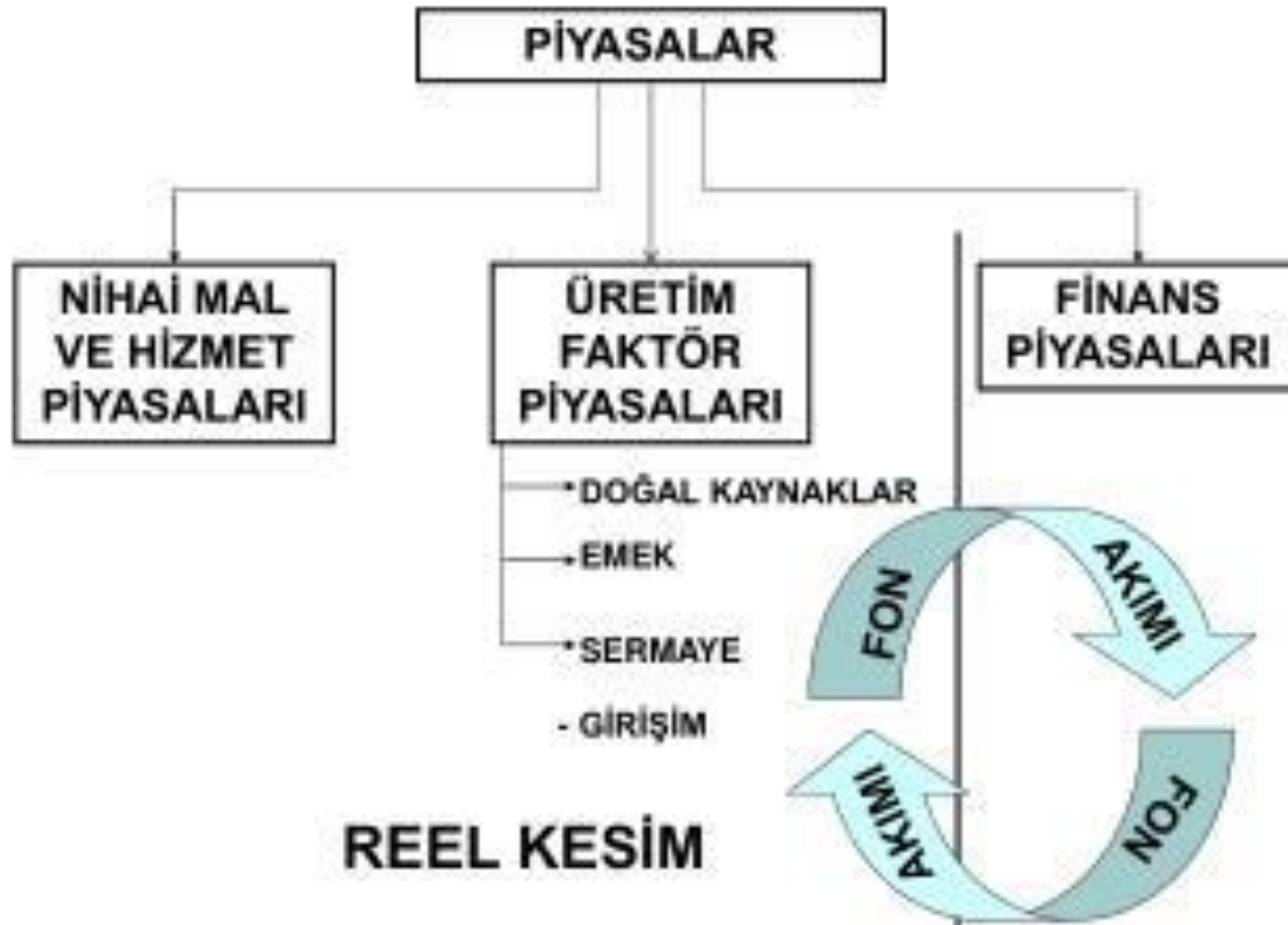
Alışverişe Konu Olan
Malların Niteliği Açısından

- Tam Rekabet Piyasası
- Eksik Rekabet Piyasaları

- Yöresel
- Bölgesel
- Ulusal
- Uluslararası

- Mal ve Hizmet Piyasaları
- Faktör Piyasaları

Piyasalar

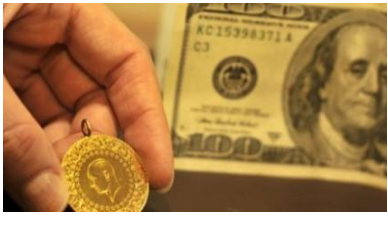
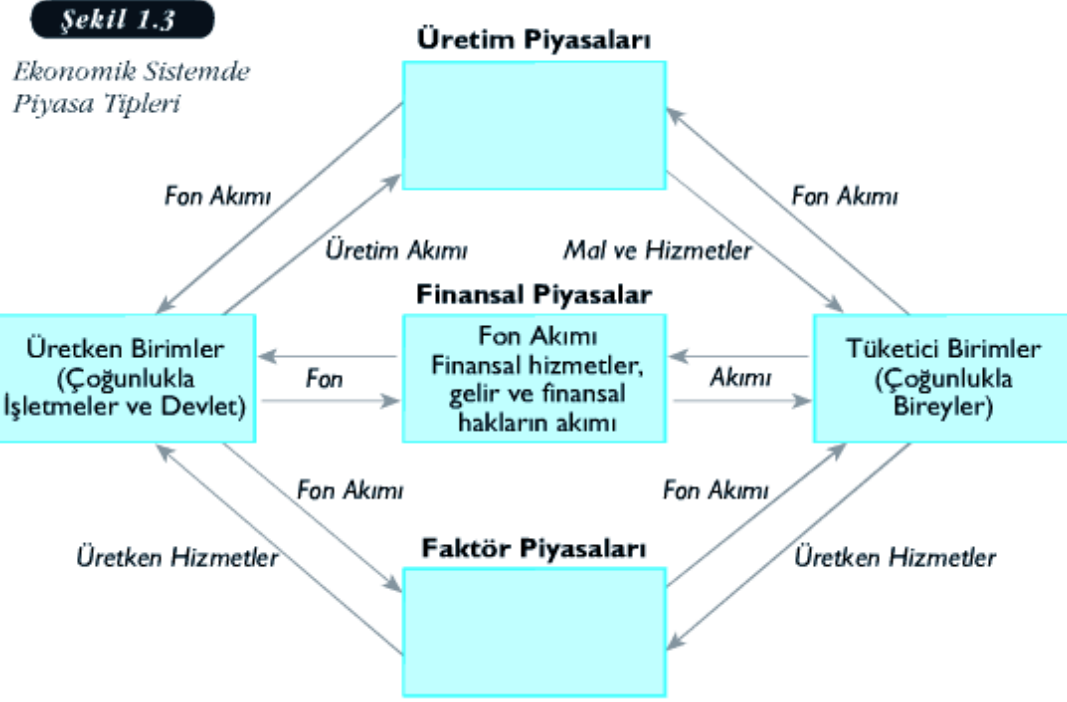

Piyasa Çeşitleri

- Piyasalar, iktisadi açıdan **gerçek piyasalar**, **mali piyasalar** olarak 2ye ayrılır:
- **1. Gerçek Piyasaları** genel olarak ikiye ayırmak olanaklıdır.
  - a) **Mal (ve hizmet) piyasası (Üretim Piyasaları)**, mal ve hizmetlerin alım, satımının yapıldığı yerler, düzenlemelerdir.
  - b) **Faktör piyasası**, üretim faktörlerinin (toprak, emek, sermaye ve girişimci) alım-satımının yapıldığı yerler, düzenlemelerdir.

- **2. Mali/Finansal piyasalar:**
  - a) **Para piyasası:** kısa vadeli fonların karşılaştığı piyasalar.
Ör: para, döviz, altın
  - b) **Sermaye piyasası:** uzun ve orta vadeli fonların karşılaştığı piyasalar.
Ör: hisse senedi, tahvil,

Tam Rekabet Piyasası

Özellikleri

- **ATOMİSİTE** çok sayıda alıcı ve satıcı
  - hiç kimse tek başına fiyatı değiştiremez
- **FİYAT ALICISI** firmalar fiyatı veri alırlar
  - dolayısıyla karşılaştıkları talep eğrisi yataydır
- **HOMOJENLİK** mallar homojendir
- **TAM BİLGİ** alıcılar ve tüketiciler mükemmel bilgiye sahiptir
- **MOBİLİTE** firmaların piyasaya giriş ve çıkışı serbest, kolay.

Piyasa Türü	Firma Sayısı	Ürün Çeşidi	Piyasaya Giriş Engeli
Tam Rekabet	Birçok	Homojen	Yok
Tekel	Tek	Tek	Var
Tekelci Rekabet	Birçok	Farklılaştırılmış	Yok
Oligopol	Az	Homojen ya da Farklılaştırılmış	Var

ÖZELLİKLER	TAM REKABET	MONOPOLLÜ REKABET	OLİGOPOL	DÜOPOL	MONOPOL
FİRMA SAYISI	ÇOK	ÇOK	AZ	İKİ	TEK
GİRİŞ ENGELİ	YOK	AZ	ÇOK	ÇOK	ÇOK
FİYAT KONTROLÜ	YOK	BİRAZ	KİSMEN	KİSMEN	KİSMEN
ÜRÜN ÖZELLİĞİ	HOMOJEN	HETEROJEN	HOMOJEN HETEROJEN	HOMOJEN HETEROJEN	TEK

Piyasa Çeşitleri

(Rekabet Açısından)

1. Tam rekabet piyasası:

- Bu piyasada çok sayıda alıcı ve satıcı bulunmaktadır. Piyasaya giriş ve çıkış serbesttir. Tüm satıcılar ve alıcılar aynı türden (benzer) mallar üzerinde işlem yapmaktadır. Bir alıcı aynı ürünü herhangi bir satıcıdan alabileceğini bilmektedir. Bütün işlemler açık olarak yapılmaktadır.
- Tam rekabetin varlığı şu 5 koşul bağlıdır:
  - Piyasada çok sayıda alıcı ve satıcı vardır. Her üretici, piyasa arzının çok önemsiz payını karşılır. Böylece tek bir üreticinin kendi bireysel davranışlarıyla piyasa fiyatını etkilemesi mümkün değildir.
  - Mallar kalite bakımından homojendir. Yani bir malın bütün birimleri eş kalitededir. Örneğin; buğday, kömür, şeker, petrol, yumurta, süt bu tür mallardır. Oysa bisküvi, diş macunu, televizyon gibi mallar markalarına göre farklı niteliktedir ya da öyle zannedilir.
  - Alıcıların ya da satıcıların piyasaya giriş çıkışları serbesttir. Örneğin; buğday, kömür, yumurta ve kitap gibi malların satıldığı piyasalardır. Üretim faktörleri çeşitli firma ve endüstriler arasında serbestçe hareket edebilmektedir. Hiçbir sendikal ya da mesleki örgüt bunu engelleyemez.
  - Tüketiciler malların kalite ve fiyatı konusunda tam bir bilgi sahibidirler. Böylece aynı malın sırf bilgisizlikten ötürü farklı fiyatlarla satılması imkânsızdır. Bu koşula **piyasanın şeffaflığı** denir.
  - Alıcılar belli bir satıcıyı, satıcılar belli bir alıcıyı tercih etmezler. Böylece piyasada hiç kimsenin özel bir durumu olmaz, herkes bağımsız bir biçimde alışveriş yapabilir.

2. Eksik Rekabet Piyasası

- Tam rekabetin var olabilmesi için mutlaka bulunması gereken koşullardan birinin, birkaçının ya da tümünün aksaması durumunda oluşan piyasadır. Gerçek hayatta, esas itibariyle eksik rekabet piyasaları bulunur. Çünkü şu ya da bu nedenle tam rekabet piyasası koşulları gerçekleşmez, yani aksar.
- Eksik rekabet piyasası “satıcılar” ve “alıcılar yönünden” olmak üzere iki grupta yer alan piyasa türlerinden oluşur.
- **2.1. Monopol (Tekel) piyasası:** Tek satıcı ve çok alıcının bulunduğu piyasadır. Buna göre tek satıcı firma fiyatı belirleyecek, alıcılar ise bu fiyatı kabul edeceklerdir. Piyasaya yeni firmaların girmesi, oldukça etkili engellerle kısıtlanır. Bu engeller; yasal, teknolojik ve ekonomik olabilir. Örneğin, ülkemizde demir yolu taşımacılığı sadece devlet tarafından yapılmaktadır.

Eksik Rekabet Piyasası Türleri

- **2.2. Oligopol piyasası:** Bir mal veya hizmet piyasasında satıcılar az bunun yanında alıcılar çok sayıda ise, bu tür piyasalara oligopol piyasası denir. Bu tür piyasalarda firmalar homojen veya farklılaştırılmış ürünler satarlar ve piyasaya girişi kısıtlayan önemli engeller vardır. Oligopol piyasasında faaliyette bulunan az sayıda büyük firmanın, karşılıklı olarak birbirleriyle bağımlılık içerisinde oldukları varsayılır. Firmalardan birisinin üretim ve satış konusunda alacağı karar diğer firmaların da kararlarını etkilemektedir.
Örneğin; şeker, çimento, deterjan, otomobil ve çelik piyasaları.
- Oligopol piyasasının düopol ve tripol olarak adlandırılan iki özel şekli bulunmaktadır:
  - **Düopol piyasası:** Düopol piyasasında sadece iki satıcı bulunmaktadır. Örneğin, bir ilde şehirler arası ulaşımı sağlayan sadece iki firma bulunabilir. Söz konusu ildeki tüm müşteriler, bu iki firmadan birini tercih etmek durumundadırlar.
  - **Tripol piyasası:** Tripol piyasasında sadece üç satıcı bulunmaktadır. Eğer düopol piyasasındaki firma sayısı üçe yükselirse tripol piyasası ortaya çıkar. Ör: cep telefonu piyasası Turkcell, Avea, Vodafone.

- **2.3. Monopolcü (tekelci) rekabet piyasası:**
Farklılaşmış bir malı satan çok sayıda firmanın bulunduğu piyasadır. Piyasada firmaların çok sayıda olması piyasanın rekabetçi, ürettiği malın homojen bir mal yerine farklılaştırılmış bir mal olması da monopolcü özelliğini gösterir. Bu piyasada bulunan firmalar genelde aynı sınıf ürünü üretmelerine rağmen her ürün, diğer firmaların ürünlerinden ayrılacak şekilde bazı özelliklere sahiptir. Örneğin, ayakkabı ve hazır giyim piyasası gibi.

Eksik Rekabet Piyasası Türleri

Satıcılar Yönünden

1) Monopol Piyasası

(Tek satıcı, çok sayıda alıcı)

2) Oligopol piyasası

(Az sayıda satıcı, çok sayıda alıcı)

Düopol piyasası

• (İki satıcı, çok sayıda alıcı)

Tripol piyasası

• (Üç satıcı, çok sayıda alıcı)

3) Monopolcü Rekabet Piyasası

(Çok satıcı, çok alıcı)

Alıcılar Yönünden

1) Monopson Piyasası

(Tek alıcı, çok sayıda satıcı)

2) Oligopson Piyasası

(Az sayıda alıcı, çok sayıda satıcı)

• *Düopson Piyasası*

• (İki alıcı, çok sayıda satıcı)

• *Triopson Piyasası*

• (Üç alıcı, çok sayıda satıcı)

PIYASA TÜRLERİ

TAM
REKABET

MUTLAK
MONOPOL

